

KUR'ÂN-I KERİM'DE ALLAH (C.C.)'İN SEVDİĞİ VE SEVMEDİĞİ İNSAN TIPLERİ

İlhan UYGÜL *

Özet

İnsan duyguları olan bir varlıktır. Bu, onu diğer canlılardan farklı kılan bir özelliktir. İnsana verilen duyguların başında sevgi gelir. İnsan bu his sayesinde ebeveynini, eşini, çocuklarını, bağını, evini hatta kendini sever. Bütün bunların ötesinde Rabbini, peygamberini, milli ve manevi değerlerini sever. Bu hissin varlığı, onu yaratanın varlığını gösteren en büyük delillerdendir. Yaratan, kainatı sevgiden yaratmıştır. Kâinatı ise en sevdiği varlık olan insan için var etmiştir. Keyfiyetini bilmemekle beraber Allah (c.c.)'ın insanı sevdiği bilinen bir gerçektir. Bunu Kur'ân -ı Kerim'de birçok ayette görebiliyoruz. Allah (c.c.)'nın insan sevgisi, isimler üzerinden değil sıfatlar üzerinden gerçekleşir. Dolayısıyla güzel işler yapan, hayırlara vesile olan, hatalarından pişmanlık duyan, koyduğu sınırlara dikkat eden insanları sever. Haddi aşan, fenalık yapan, haksızlık yapan, isyan eden kulları ise sevmez. Sabırlı, adaletli, temiz, cömert kullarını sever. Tembel, cimri, kafir, hain, zalim kullarını sevmez. Bu çalışmada Allah (c.c.)'ın sevdiği ve sevmeydiği insan tipleri Kur'ân-ı Kerim ışığında ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Allah, sevgi, insan, Kur'ân-ı Kerim.

***

* Kahraman Maraş Sütçü İmam Üniversitesi Temel İslam Bilimleri Tefsir Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi.

Human Types that God Likes and Dislikes in Quran

Abstract

Human being that have emotions is an asset. This makes him unique which is different from other living things. The most important one is emotion of love. With this feeling, human loves their parents, spouse, children, and even love themselves. Above all, human love the Lord, the prophet, like national and spiritual values. The existence of this feeling creates one of the most important evidence showing the existence of the Creator. The universe was created out of love if the universe had a favorite for mankind who has assets. Although knowing the circumstance of Allah (God) is a known fact that human love. This can be seen in many verses in the Quran. Almighty God, love of human being is because of his characters takes place not through the names. Therefore, God likes those who do good deeds, paye way to good work sorry for his or her own wrongdoing on them. He does not love those who are Transgressors, evil doer, unjust person and who rebelled. He loves His servant who are Patient, fair, neat, generous. He does not lazy, stingy, camphor, treacherous, cruel. In this study, the types of people that Allah loves and dislikes studied in the light of Quran.

Key Words: God, love, man, the Holy Quran.

Giriş

İnsan duyguları olan bir varlıktır. İlahi kudret onu sevmek, acımak, üzölmek, kıskanmak gibi birçok duygularla donatmıştır. Bu duyguların başında sevmek gelir ki bu sayede insan anne babasını, eşini, çocuklarını, evini barkını, memleketini sever. Bunların ötesinde Rabbini, peygamberini ve yüce kitabını sever.

“Aranızda sevgi ve şefkati var etmesi, onun varlığını gösteren kanıtlardan biridir.”¹ Bu ilahî beyana göre insanların birbirini sevmesi, yaratılanı sevmeleri ve içlerinde sevgi adında bir his

---

¹ Rum, 30/21

taşımaları Yüce Yaraticının varlığını gösteren delillerden biridir. Sevgi varsa onu var eden ve insanın içine koyan biri de vardır ki O, Allah'tır. Bu, sevme hissini bir özellik olarak insanın ayrılmaz bir parçası yapan Yüce Rabbimizin, yarattıklarını sevdiği anlamına da gelir.

Allah (c.c.) tarafından sevilme bir insan için en büyük nimettir. İnsanın gayesi ve hedefi bu sevgiyi elde etme, muhafaza etme ve bu sevgiye layık olmaktır. İslam'ın insanı yükseltmek istediği ufuk işte budur. Kur'ân-ı Kerim'de Yahudiler ve Hristiyanlar 'Biz Allah (c.c.)'ın oğulları ve sevdikleriyiz'² derken Müşrikler ise 'Allah'ı sevdiğimiz için bizi ona yaklaştırsın diye putlara tapıyoruz'³ derler. Asr-ı saadette Necran'dan gelen Hristiyan grup 'Biz Allah'a olan sevgimizden dolayı Mesih'i tanrı olarak tanıyoruz'⁴, demişlerdi. Buna karşılık Allah (c.c.), Hz. Peygamber'i Kur'ân-ı Kerim'de:

'De ki siz Allah'ı gerçekten seviyorsanız hemen bana uyun ki Allah da sizi sevsin günahlarınızı bağışlasın.'⁵ buyurarak sevgide ölçünün ne olması gerektiğini öğretir.

Başka bir yerde ise Yüce Allah, inananlara şöyle seslenir:

'Ey iman edenler içinizden her kim dininden dönerse Allah ona karşılık kendisinin sevdiği ve kendisini seven insanlar getirir. Bunlar müminlere karşı alçakgönüllü kafirlere karşı şiddetlidirler. Allah yolunda savaşır ayıplayanların ayıplamasından çekinmezler. Bu Allah (c.c.)'ın lütfudur ki onu dilediğine verir. Zira Allah (c.c.)'ın keremi genişler ve ona kimin layık olduğunu bilir.'⁶

Bu ayette Allah (c.c.), sevdiği ve seveceği kulların şu dört vasfını sayar: Müminlere karşı alçakgönüllü olmak, kafirlere karşı

² Mâide, 5/18

³ Zümer, 39/3

⁴ Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzîl*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrût, trs., 1/346

⁵ Al-i İmran, 3/31

⁶ Mâide, 5/54

izzetli ve onurlu olmak, Allah yolunda cihat etmek, kınayanların kınamasından korkmamak.

Ayet-i kerimeden de anlaşılacağına göre Allah (c.c.) sevgide standartları belirtirken ve belirlerken isimlerden ziyade sıfatlara vurgu yapmaktadır. Bu makalede Allah (c.c.)'ın Kur'ân-ı Kerim'de sevdiğini ve sevmediğini ifade ettiği insanlar, vasıflarından yola çıkılarak tahlil edilecektir. İlerleyen bölümlerde de detaylı bir şekilde ifade edileceği gibi Allah tarafından sevilme O'nun hoşlandığı vasıfları taşımak, Allah tarafından sevilmemek ise O'nun istemediği vasıfları üzerinde taşımak demektir.

Kavramsal Çerçeve

Sevgi (muhabbet, meveddet, vüdd)

Sözlükte 'muhabbet' (mahabbet) kelimesinin 'hubb' kökünden isim olduğu belirtilmekte, hub ise kısaca "buğzun zıddı" olarak tanımlanmaktadır.⁷ Literatürde muhabbet ve hub ile meveddet ve vüdd (vüdd) yaygın biçimde "sevgi" anlamında kullanılmakta, sevginin coşkulu şekli ise aşk kelimesiyle ifade edilmektedir. Tehânevî'nin vüdd ile ilgili verdiği "seveni kendinden geçirecek derecede coşkulu sevgi"⁸ şeklindeki tanım⁹ daha çok 'aşk' için uygun düşmektedir.

Semavî kitaplarda özellikle İncil ve Kur'ân'da muhabbet üzerinde önemle durulmuş ve muhabbetin dinî hayatın temeli ve aslî unsuru olduğu ifade edilmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de muhabbet bir ayette¹⁰ hub ise dokuz ayette geçmekte, yetmiş iki yerde aynı kökten isim ve fiiller yer almaktadır.¹¹ Bu âyetlerde sevginin hem Allah (c.c.)'a

⁷ Zebidi, *Tâcü'l-'Arûs Min Cevahiri'l-Kamûs*, Matbaatü'l-Hayriyye, Mısır, 1306 (H), hbb md.

⁸ Tehanevi, *Keşşafu ıstılahati'l-Fünûn*, İstanbul, 1984, III/ 1527.

⁹ Zemahşerî, *a.g.e*, II, 1470

¹⁰ İsfehânî, *el-Müfredat fî Garîbi'l-Kur'ân*, Matbaatü'l-Fenniyye, Mısır, 1970. s. 276, "hbb" md.

¹¹ Tâhâ, 20/39

hem insana nispet edildiği görülür. “Allah onları, onlar da Allah’ı severler¹² ifadesi Allah’la kullar arasındaki karşılıklı sevgiyi vurgulamaktadır. Allah (c.c.)’ın isimlerinden olan Vedûd¹³ onun kullarını çok sevdiğini ifade eder. Allah’a nispet edilen yerlerde O’nun takva sahiplerini, iyilikseverleri, maddî ve manevî temizliğe önem verenleri, tevekkül ehlini, sabırlı davrananları, adaletli olanları, kahramanları, Hz. Peygamber’e uyanları sevdiği; inkârcıları, zulüm ve haksızlık yapanları, günahlarda ısrar edenleri, böbürlenip övünenleri, büyüklük taslayıp gerçeklere karşı çıkanları, nankörleri, hainleri, aşırılığa sapanları, şımarıkları sevmediği bildirilir.

Muhabbet konusu hem Allah’a hem insanlara nispet edilerek hadislerde de geniş bir şekilde yer almıştır.¹⁴ Hadislerde iyilikseverlik, hoşgörü, yumuşak huyluluk, kolaylaştırıcı olma, kusurları örtme, haya, iffet, zâhidlik, takva ve güzel davranma Allah (c.c.)’ın sevdiği meziyetler arasında zikredilir. İnsanların birbirini sevmelerini isteyen çok sayıda hadis bulunmakta olup bu sevginin sırf Allah rızası için olması gerektiği belirtilmektedir: “Amellerin en üstünü Allah için sevmektir.¹⁵ “Sevdiğini Allah için sevmek, yerdiğini de Allah için yermek imandandır.¹⁶ Bir kutsî hadiste, “Benim için birbirini sevenlere, benim için bir araya gelenlere muhabbetim vacip olmuştur” buyrulmaktadır. ¹⁷ Diğer bir hadiste, Allah için birbirini seven ve bu sevgiyle buluşup bu sevgiyle ayrılanlar mahşer gününde Allah (c.c.)’ın özel konukları olarak ağırlanacak yedi zümre içinde gösterilmiştir.¹⁸ “Sizden biriniz kendisi için sevip istediğini kardeşi için de istemedikçe iman etmiş sayılmaz.” mealindeki hadis bütün kaynaklarda geçmekte ¹⁹ ve ahlâkın temel ilkelerinden biri kabul edilmektedir. “İman etmedikçe cennete giremezsiniz, birbirinizi

¹² Abdülbâkî, *el-Mu’cem*, Darü’l-Ma’rife, Riyad, 2009, “hbb” md.

¹³ Mâide, 5/54

¹⁴ Hûd 11/90; Bürûc 85/1 4

¹⁵ Bakara 2/165

¹⁶ Âl-i İmrân 3/31

¹⁷ el-Mâide 5/54

¹⁸ Wensinck, *el-Mu’cem*, Leiden, 1969, “hbb”, “vdd” md.

¹⁹ Nesâî, “Sünnet”, 2

sevmedikçe de iman etmiş sayılmazsınız” mealindeki hadis de²⁰ İslâm kardeşliğinin önemini dile getirmektedir.

Muhyiddin İbnü'l-Arabî sevgiyi hevâ, hub, aşk ve vüd olmak üzere dörde ayırır; ayrıca tabîî, ruhanî ve ilâhî sevgiden bahseder. Tabii sevgi hem insanlarda hem hayvanlarda görülür; canlıların yavrularını sevmeleri böyledir. Ruhanî sevgi insana özgüdür. Allah (c.c.)'ın Kulunu, kulun Allah'ı sevmesi ise ilâhî sevgidir.

Gazzâlî'ye muhabbet nihaî makam ve en yüksek değerdir; şevk, üns ve rızâ gibi tasavvufî-ahlâkî makamlar onun sonucudur. Tövbe, sabır, zühd, şükür, takva, tevazu, cömertlik, adalet ve merhamet gibi erdemlerin özünde de sevgi vardır. Dinî hasletler ve ahlâkî erdemler sevginin meyvesidir. Mevlânâ da sevginin acıyı tatlı, bakırını altın, bulanıklığı duru, derdi deva, dikenini gül, sirkeyi mey, zindanı gülistan, nârı nur. üzüntüyü neşe, kahrı lütuf, ölüyü diri, kralı kul haline getiren bir güce sahip bulunduğunu belirtir.²¹

Muhabbet; sevgi, kalbî alâka, herhangi bir şeye veya herhangi birine düşkünlük mânâlarına da gelir ki; insanın duygularını bütünüyle tesiri altına alması itibarıyla aşk, vuslat arzusuyla yanıp tutuşma şeklinde daha derin buudlara ulaşmasına da şevk u iştihak denir. Muhabbeti, kalbin Mahbûb-u Hakîkîyle münasebeti.. O'na karşı duyulan, önüne geçilmez şiddetli iştihak, gizli-açık her meselede O'nunla mutlak mutâbakat, her mevzuda Sevgili'nin murad ve isteklerinin kollanması ve vuslat demine kadar kendinden geçip ayılmama şeklinde de tarif etmişlerdir.

Muhabbet, Hakk'a nisbet edildiğinde ihsan, halka isnat edilince de baş eğme, söz dinleme, kayıtsız-şartsız inkıyâd etme mânâlarına da hamledilmiştir ki Râbiatü'l-Adeviyye (ö. 752/ 1351) şöyle der:

---

²⁰ Buhârî, İmân,1

²¹ Buhârî, Ezan, 36

تَعْصِي الْإِلَٰهَ وَأَنْتَ تُظْهِرُ حُبَّهُ
هَذَا لَعْمَرِي فِي الْفِعَالِ بَدِيعُ
لَوْ كَانَ حُبُّكَ صَادِقًا لَأَطَعْتَهُ
إِنَّ الْمُحِبَّ لِمَنْ يُحِبُّ مُطِيعُ

‘Allah’a isyan edip durduğun halde O’nun muhabbetinden dem vuruyorsun.. kasem ederim bu anlaşılır gibi değil! Eğer muhabbetinde sâdık olsaydın O’na itâat ederdin; çünkü seven sevdiğine itaat eder.”²² İtaatin en büyük göstergelerinden biri ibadettir. “Ben insanları ve cinleri yalnız bana kulluk etsinler diye yarattım.”²³ ayet-i kerimesi ibadetin ve ubudiyetin Cenabı Hak tarafından sevilmenin bir koşulu olduğunu gösterir.²⁴

Bir kutsî hadiste ise Allah-u Tealâ şöyle buyuruyor:

“Kim benim veli kuluma düşmanlık ederse ben de ona harp ilan ederim. Kulumu bana yaklaştıracak olan amellerden en çok hoşuma gideni (kulumun) ona farz kıldığım şeyleri eda etmesidir. Kulum nafilelerle bana yaklaşmaya devam eder ve sonunda sevgime erişir. Onu bir sevdim mi onun işiten kulağı, gören gözü, tutan eli, yürüyen ayağı olurum. Benden bir şey istedi mi onu muhakkak veririm. Benden sığınma talep ederse onu mutlaka korurum. Ben yaptığım hiçbir şeyde mü’min kulumun ruhunu kabzedecekken ettiğim kadar tereddüt etmedim. (Zira) o ölümü sevmez ben de onun sevmediğini sevmem.”²⁵

Bu hadis-i şerifte nafile ibadetlerin kulu Allah (c.c.)’a yaklaştıracak ifade edilmektedir. Bu yaklaşımdan ve yaklaştırılmadan kast edilen manayı İmam Gazali şu şekilde açıklar:

²² Feriddüddin Attar, *Tezkiretü'l- Evliya*, Kabalcı Yay. İstanbul, 2013, s. 34

²³ Zariyat, 51/56

²⁴ Gülen, F., *Kalbin Zümriüt Tepeleri*, Nil yay. İzmir, 2008, 1/128

²⁵ Buhari, Rikak, 38

“Nafilelerle kulun Allah’a yaklaşması, iç âleminin durulmasına sebep olur. Kalbinden perdenin kalkmasına, Rabbine yakın olmasına vesile olur. Bütün bunlar Allah (c.c.)’ın fiili ve o kulu için lütfudur. İşte Allah sevgisinin mânâsı budur. Bu ancak bir misal ile anlaşılır. O misal de şudur: Sultan bazen kölesini kendine yaklaştırır. Her zaman huzuruna girmeye müsaade eder. Çünkü sultan ona meyleder. Ya kuvvetiyle kendisine yardım etmek veya müşahedesiyle müsterih olmak veya reyinde onunla istişare etmek veya yeme ve içmekte yardım etmesi için ona bu izni verir.”²⁶

Sultanın kula bu teveccühü kulu sevmek olarak değerlendirilmiştir. ‘Sultan’ın onu sevmesi, sultan’ın tabiatına uygun bir şeyin onda bulunduğu için ona meyletmesi demektir. Habîb, Allah’a yakın olandır. Allah’a yakın olma da hayvanların, yırtıcıların ve şeytanların sıfatlarından uzak olmaktır. İlâhî ahlâktan ibaret olan güzel ahlâklarla ahlâklanmaktır. Bu yakınlık mekan bakımından değil, sıfat bakımından yakınlıktır.’²⁷

Sultanın kula muhabbeti beraberinde yakınlığı getirir. Bu yakınlık kulun sultanın beğeni ve rıza dairesinde hareket edip ona doğru yükselmek için gayret etmesini ifade eder. ‘İki şahıs, bazen hareket etmekle birbirine yaklaşırlar. Bazen biri yerinde sabit, diğeri hareket eder, dolayısıyla diğeri meydana gelen bir değişiklikte yakınlık oluşur. Sıfatlardaki yakınlık da böyledir. Bu bakımdan kul her ne zaman sıfat bakımından kâmil, ilim bakımından tamam, eşyanın hakikatini ihâta etmek bakımından mükemmel, şeytanı kahretmek ve şehvetleri yenmekte sabit, rezaletlerden uzaklaşmakta nezih oldukça kemâl derecesine daha yakın olur. Kemâl derecesinin zirvesi Allah (c.c.)’ındır. Her birinin Allah’a yaklaşması kemâli nisbetindedir. Evet! Bazen talebe, hocasına yaklaşılmaya ve onunla eşit

---

²⁶ Gazali, *İhya-u Ulumi'd- Din*, Müessesetü'l-Kütübi's-Sekafiyye, Beyrut, 2001, 4/135

²⁷ Gazali, a.g.e., 4/135

olmaya, hatta onu geçmeye muktedir olur. Fakat bu Allah hakkında muhaldir.²⁸

Allah (c.c.)'ın İnsanı Sevmesi Üzerinde Tartışmalar

Kur'an ve hadislerde Allah ile kulları arasındaki sevgiden açıkça bahsedilmiş olmasına rağmen bu mesele bazı itikadî mezhepler ve kelâm âlimleri arasında tartışmalara yol açmıştır. Allah (c.c.)'ın seven ve sevilen bir varlık olmasının mümkün olmadığını söyleyen âlimlere göre konuyla ilgili âyet ve hadislerin mecaz olarak anlaşılması gerekir.

İlk Müslümanlar ve zâhidler arasında Allah (c.c.)'ın seven ve sevilen yani 'Mevlâ' oluşu kabul edilirken Cehmiyye ve Mu'tezile'nin ortaya çıkışıyla birlikte seven ve sevilen Allah anlayışı tartışılır hale gelmiştir. Cehmiyye, muhabbetin sevenle sevilen arasında bir münasebetin bulunmasını gerektirdiğini belirterek Allah (c.c.)'ın gerçekten seven-sevilen bir niteliğe sahip oluşunu kabul etmemiş, daha sonra Mu'tezile tarafından benimsenen bu görüş bazı kelâmcıları da etkilemiştir. İbn Teymiyye, İslâm'da ilk defa bu bid'atı ortaya çıkaran kişinin Ca'd b. Dirhem (ö. 124/742) olduğunu söyler.²⁹

Mu'tezile insanın Allah'ı sevmesini O'na saygı gösterip itaat etmesi ve rızâsını istemesi; Allah (c.c.)'ın kullarını sevmesini de onları ödüllendirmesi, övmesi ve kendilerinden razı olması şeklinde yorumlamıştır. Zemaşerî'ye göre Allah (c.c.)'ın sevme ve sevilme vasfını kabul eden ve bunu savunan sûfiler cahil, ilim ve âlim düşmanı ve şeriat muhalifidir. İbn Dâvûd ez-Zâhirî de ilâhî muhabbeti mecaz olarak anlar. Fahreddin er-Râzî, Eş'arîler gibi Allah (c.c.)'ın fiilî sıfatlarını te'vil etmiş, sevme ve sevilme vasıflarını O'nun irade veya kelâm sıfatlarına indirgemıştır. Allah (c.c.)'ın kulunu sevmesini irade sıfatının özel bir şekli olarak yorumlayanlar bunu Allah (c.c.)'ın

²⁸ Gazali, a.g.e., 4/ 135

²⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1/89

kuluna lutufta bulunması diye anlamışlar veya kulunu sevmesini onu övmesi şeklinde yorumlayıp kelâm sıfatıyla ilişkilendirmişlerdir.³⁰

Bu farklı görüş ve mülahazalara rağmen İslam ulehasının ekserisi Allah sevgisinin varlığını, Allah (c.c.)'ın kulunu sevmesini Kur'an ve Sünnetten getirdikleri açık delillerle ortaya koymuşlardır. Neticede, Allah ve Resulünü sevmenin farz olduğunda ittifak edilmiştir. Allah (c.c.) Kur'an'da şöyle buyurur: "Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler."³¹ Bu ayet-i kerimeden de anlaşılacağı üzere Allah (c.c.) kullarını sevmekte, kullar da Yüce Rablerini sevebilmektedir. Hadis-i şeriflerde de gerçek anlamda mümin olabilmek için Allah'ı ve Resulünü her şeyden, herkesten daha fazla sevmenin gerektiğine dikkat çekilmiştir.³²

Bu makalede ana çizgilerle Allah (c.c.)'ın sevdiği ve sevmediği insan tipleri Kur'ân-ı Kerim ışığında ele alınacaktır.

ALLAH TEÂLÂ'NIN SEVDİĞİ İNSAN TIPLERİ

1. Muhsinûn/ İhsan Sahipleri

'İhsan' mastarından türemiş olan muhsin kelimesi, çoğulu olan 'muhsinun'

muhsinler) ile birlikte Kur'an'da çokça geçen kelimeler arasında yer alır.

الَّذِينَ يُنْفِقُونَ فِي السَّرَّاءِ وَالضَّرَّاءِ وَالْكَاطِمِينَ الْغَيْظَ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ

³⁰ Süleyman Uludağ, *Muhabbet*, DİA, DİB Yay. Ankara, 2014, 30/389

³¹ Maide, 5/54.

³² Ahmet bin Hanbel, *Müsned*, V/38

“Onlar bollukta ve darlıkta Allah yolunda harcayanlar, öfkelerini yenenler, insanları affedenlerdir. Allah iyilik edenleri sever.”³³

Ayet-i kerimede, takva sahiplerinin üç sıfatı zikredilmektedir. Bunlardan birincisi cömertliktir. Bu hususta Hz. Peygamber (s.a.v.)’den şu hadis-i şerif rivayet edilmektedir: “Cömert insan Allaha yakındır, cennete yakındır insanlara yakındır; cehennemden ise uzaktır. Cimri kişi ise Allahtan uzaktır, cennetten uzaktır, insanlardan uzaktır; cehenneme ise yakındır. Muhakkak ki cömert olan cahil kişi, Allah’a, âbid olan bir cimriden daha sevimlidir.”³⁴ Bu sıfatlardan ikincisi, öfkeyi yenme sıfatıdır. Hz. Peygamber (s.a.v.) bu hususta da şöyle buyurmaktadır: “Sizler, içinizden kimi kahra-man sayarsınız?’ Sahabiler, “kimsenin yenediği kişiyi” dediler. Resulullah “Kahra-man bu değil, kızdığı zaman öfkesini yendir.”³⁵ buyurdular. Üçüncüsü ise başkaları-nın kusurunu bağışlama sıfatıdır. Allah Resulu bu hususta da şöyle buyurmaktadır: “Hiçbir sadaka, malı eksiltmez. Allah, başkasını affeden kulun, mutlaka şerefini artırır. Allah, kendi rızası için alçakgönüllü davranan bir kulun ise derecesini mutlaka yükseltir.”³⁶⁽³⁷⁾

İhsan her türlü iyi, güzel, hayırlı, kazançlı ve sevaplı ameli kapsadığı gibi, Allah (c.c.)’ı görürcesine ibadet ve hareket etmenin de adı olmuştur. Allah telanın huzurunda olmanın bilinciyle yaşamak da ihsandır. Hz. Peygamber (s.a.v.) “Cibril hadisi” diye bilinen hadiste, “İhsan Allah’ı görür gibi ibadet etmendir; çünkü sen O’nu görmesen de O seni görmektedir”³⁸ buyurmaktadır.

³³ Al-i İmran, 3/ 134

³⁴ Tirmizi, el-Birr, 40

³⁵ Müslim, el-Birr, 106

³⁶ Müslim el-Birr, 69

³⁷ et-Taberî, *Câmiu’l-Beyân an Te’vîli’l-Kur’ân*, Mısır, 1954, 2/365

³⁸ Buhârî, İman, 1

2. Müttakîn/ Takva Sahipleri

Takva korkmak, sakınmak, korunmak, haşyet duymak gibi manalara

gelmektedir. Şer'î ıstılahta takvayı, Allah (c.c.)'ın emirlerini tutup, yasaklarından kaçınmak suretiyle O'nun azabından korunma cehdi şeklinde tarif edebiliriz. Allah'ın takva sahiplerini sevdiği ayette şu şekilde anlatılır:

بَلَىٰ مَنْ أَوْفَىٰ بِعَهْدِهِ وَاتَّقَىٰ فَإِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ

“Hayır! (Gerçek, onların dediği değil.) Kim sözünü yerine getirir ve Allah'a karşı gelmekten sakınırsa şüphesiz Allah da sakınanları sever.”³⁹

Takvanın oldukça şumûllü ve umumî manası vardır ki, İslâm dini prensiplerini hassasiyetle görüp gözetmeden şeriat-ı fitriye kanunlarına riayete; Cehennem ve Cehennem'i netice veren davranışlardan Cennet'i semere verecek hareketlere; sırrını, hafisini şirkten, şirki işmam eden şeylerden koruyup kollamaktan, düşünce ve hayat tarzında başkalarına benzemekten sakınmaya kadar geniş bir yer işgal eder.⁴⁰ Takvayı Allah (c.c.)'ın çizdiği hudutta durmak, bu hududun ne berisinde kalmak ne de ötesine geçmek şeklinde tarif edenler de olmuştur.⁴¹

Takva en dar anlamda Yüce Rabbimizin emirlerine riayet, yasaklarından kaçınmak demektir.⁴² Rabbimizin bizden istediği hususları yerine getirmenin gayreti içinde olmak müttakinin en belirgin özelliğidir. Aksı takdirde her şeyi elinde tutan, her şeye gücü yeten, her şeyin sahibi Allah (c.c.)'ın güzelliklerden mahrum bırakması ya da cezalandırması karşısında duyulan korkunun adıdır.

³⁹ Al-i İmran, 3/ 76

⁴⁰ Kuşeyri, *Kuşeyri Risalesi*, İlk Harf Yayınları İstanbul, 2013, s.142

⁴¹ Abdurrezzak Kaşani, *Tasavvuf Sözlüğü*, İz Yay. İstanbul, 2004, Vera md

⁴² Ali Ünal, *Kur'an'da Temel Kavramlar*, Akademi Yay. İst., 2011, s. 433

Hız. Peygamber (s.a.v.) de, "Her nerede olursan ol, takva sahibi ol."⁴³ buyurarak takvayı emretmiş, kendisine insanı Cennet'e en çok götüren şey sorulunca da, Allah'tan korkmak (yani takva sahibi olup O'na gerektiği gibi ve layık olduğu şekilde saygı göstermek) ve güzel ahlâk diye cevap vermiştir."⁴⁴ Bu özelliklerinden dolayı takva, müminlerin güzel vasıfları arasına girmiş, muttakiler de Allah (c.c.) tarafından sevilme-ye mazhar olmuşlardır.

3. Tevvabîn/ Tevbe Edenler

Tevbe ya da halk arasındaki meşhur söylemiyle tövbe kulun hatasını fark edip,

kusurunu anlayıp Rabbine dönmesidir. Onun engin rahmetine ve mağfiretine sığınmadır. Günahlarından hacalet duyup Allah (c.c.)'ına yönelmesidir. İçten gelen bir yakarıyla pişmanlığını ifade etmesidir. Bu nedenle nedamet tevbe olarak değerlendirilmiştir.⁴⁵ Sözlükte "Allah'a dönüş ve yöneliş" anlamına gelen tövbe, dini terim olarak "günahtan Allah'a dönme" anlamıyla meşhur olmuştur.⁴⁶ Ayette Allah'ın tevbe edenleri sevdiği şöyle anlatılır:

إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ

Allah, çokça tevbe edenleri ve temizlenenleri sever.⁴⁷

İnsan hata yapabilecek, günah işleyebilecek, sürçebilecek, düşebilecek bir varlık olarak yaralmıştır. Günah ise, insanın nefesine ve şeytana uyması neticesinde sırat-ı müstakimden muvakkat bir sapmadır.

Peygamberimiz (s.a.s.) bir hadis-i şeriflerinde: "Bütün Âdemoğulları günahkârdır, günahkârların en hayırlıları ise tövbe

⁴³ Tirmizi, Birr, 55

⁴⁴ Tirmizi, Birr, 62

⁴⁵ Fîruzabâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, Beyrut 1991, I/166

⁴⁶ Fîruzabâdî, *a.g.e.*, I/166

⁴⁷ Âl-i İmrân, 3/76

edenlerdir.”⁴⁸ buyurmaktadır. Başka bir hadis-i şerifte ise Hz. Peygamber (s.a.v.): “Eğer siz günah işlemeseydiniz, Allah sizi helak eder ve yerini-ze, günah işleyip peşinden tövbe eden kullar yaratırdı.”⁴⁹ buyurmuştur.

Tevbe, kulun yaptığı hatayı anlayıp bundan pişman olması, pişmanlığını diliyle ikrar etmesi, kalbinde burkuntu hissetmesidir. Tevbe, bir daha aynı yanlışla düşmeme mevzuunda bir azm u cehd ortaya koymadır. Bu yönüyle tevbe, kulun Allah'a ve salih daireye dönmesi demektir. Tevbenin günahları temizleme özelliği için Efendimiz şöyle buyurur: 'Kim tevbe ederse o günahı hiç işlememiş gibidir.'⁵⁰

Allah Resulü (s.a.s.), kullarının tövbesi karşısında Allah'ın ne kadar hoşnut olacağını bir misalle anlatmaktadır: “Allah (c.c.)'ın kulunun tövbesine sevinmesi şuna benzer: Bir insan azığına, su tulumunu bir deveye yüklemiş, sonra yolculuğa çıkmıştır. Nihayet çorak bir yere vardığında uykusu gelmiş, devesinden inerek bir ağacın altında istirahataya çekilmiştir. Kalktığında devesinin kaybolduğunu görmüş ve değişik tepelere koşarak onu ara dığı halde bulamamış ve yorgun bir vaziyette, ağacın altına yatmıştır. Tekrar uyandığında devesini yanı başında durduğunu görüp de yularından yapışıp, son derece sevinerek, yanıtlıkla; “Ey Allah! Sen benim kulumsun, ben senin Rabbinim.”⁵¹ demiştir. İşte Yüce Allah, kendisine tövbe eden kuluna, devesini kaybettikten sonra bulan adamdan daha çok sevinir.

4. Mutatahhirîn/ Temizlenenler

İslam'ın ilk emirlerinden biri temizlik hakkındadır.⁵² İbadetlerin ve amellerin öncesinde bu hususa dikkat çekilir ki bu birçok fiilin

---

⁴⁸ İbn-i Mâce, Zühd, 30

⁴⁹ Müslim, Tevbe, 9, 10, 11

⁵⁰ İbn Mâce, Zühd, 30

⁵¹ Buhârî, Daavât, 4

⁵² Müddessir, 74/ 4

öncülü konumundadır. Namazın öncesinde abdest, gusül ve teyemmümün lüzumu gibi... Tevbe de bir nevi temizlenmedir. Manevi kirlerden arınmanın ve temizlenmenin yolu budur.

İslâm dini, temizliği imanın (kemal) şartlarından biri kılmıştır. İbadetlerin kabul edilmesinin ilk şartı maddî ve mânevî temizlik olduğu gibi, temizliğin imana taalluk eden boyutu da vardır. Hz. Peygamber (s.a.s.) de bir hadîslerinde ‘Temizlik imanın yarısıdır.’⁵³ buyururlar. Burada ehemmiyeti belirtilen temizlik mutlakdır. Yani hem maddî, hem mânevî temizlikleri içine almaktadır.

Kalbin riya, sum’a, ucb, fahr, kibir gibi hastalıklardan tasfiye edilmesi, aklın şüphe, nifak, şirk gibi düşüncelerden arındırılması, dilin yalan, gıybet, nemmamlık, iftira gibi kirlerden kurtarılması da temizliktir. Bu kapsam ve ve hususiyetlerinden dolayıdır ki temizlenenler Allah (c.c.)’ın sevgisine mazhar olurlar.

لَا تُقُمْ فِيهِ أَبَدًا لِمَسْجِدٍ أُسِّسَ عَلَى التَّقْوَى مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ أَحَقُّ أَنْ تَقُومَ فِيهِ فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ أَنْ يَتَطَهَّرُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُطَهَّرِينَ

‘(O) Mescid-i Dırar’da hiç bir zaman namaz kılma! Ta ilk günden, temeli takvâ üzere kurulan mescide (Kuba veya Mescid-i Nebevi) namaza durman daha münasiptir. Orada, maddî ve manevî kirlerden arınmayı seven kimseler vardır. Allah da temizlenenleri sever.’⁵⁴

Taberi, Allah (c.c.)’ın, Hz. Peygamber (s.a.v.)e ‘temeli takvâ üzere kurulan mescid’de namaz kılmayı emretmesini şu şekilde açıklıyor: ‘Allah’tan korkma ve ona itaat etme düşüncesiyle yapılan mescid-i Nebevide namaz kılman daha hayırlıdır. Takva üzere yapılmış olan bu mescidin çevresinde, tevbe ederek manevi kirlerden,

⁵³ Müslim, Taharet, 1

⁵⁴ Tevbe, 9/108

su ile taharet ederek te maddi kirlerden temizlenmek isteyen kişiler vardır. Allah, kendilerini temizleyenleri sever.⁵⁵

5. Sâbirîn/ Sabrediciler

Kur'ân-ı Kerim'de peygamberlere omuz veren, mücadelesinde onu destekleyen, bu uğurda her türlü zorluğa ve çileye göğüs geren inlanmış insanlardan övgüyle söz edilmektedir.

وَكَايِنَ مِّنْ نَّبِيٍّ قَاتَلَ مَعَهُ رِبِّيُونَ كَثِيرًا فَمَا وَهَنُوا لِمَا أَصَابَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَمَا ضَعُفُوا وَمَا اسْتَكَانُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الصَّابِرِينَ

Nice peygamberler gelip geçti ki onlarla beraber, kendisini Allah'a adanmış birçok rabbanîler savaştı. Onlar, Allah yolunda başlarına gelen zorluklar sebebiyle asla yılmadılar, zayıflık göstermediler, düşmanlarına boyun da eğmediler. Allah böyle sabırlı insanları sever.⁵⁶

Sabır geniş bir kullanım alanı ve farklı boyutları olan kavramlardan biridir. Said Nursî sabrı üç başlık altında toplar:

Sabır üçtür: Biri mâsiyetten kendini çekip sabretmektir. Şu sabır takvâdır.

İkincisi: Musibetlere karşı sabırdır ki, tevekkül ve teslimdir.

Üçüncü sabır, ibadet üzerine sabırdır ki şu sabır onu makam-ı mahbubiyete kadar çıkarıyor.⁵⁷

Sabrın ve sabredenin Allah (c.c.) yanındaki değerinin bir sebebi de onun imanla olan ilişkisidir. Efendimiz bu hakikati şu sözlerle dile

⁵⁵ Taberi, a.g.e., 4/358

⁵⁶ Âl-i İmrân, 3/146

⁵⁷ Said Nursî, *Mektubat*, Şahdamar Yay. İstanbul, 2012, 271

getirir: “Vücutta başın yeri ne kadar önemli ise imanda sabrın yeri de o kadar önemlidir.”⁵⁸

6. Mütevekkilün/ Tevekkül Edenler

Tevekkül; sözlükte acizliğini ve başkasına güvenip dayandığını izhar etmek demektir. Bir kişi, başkasına güvenip dayanarak kendi işini göremeyecek olursa sana tevekkül ettim denilir. Allah’a tevekkül, Allah’a güvenmek, O’nun takdir ettiği hükmün mutlaka gerçekleşeceğine kat’i olarak inanmak; yemek yemek, içmek, düşmandan sakınmak, silah hazırlamak, şanı yüce Allah (c.c.)’ın sünneti gereğince mûtâd olan şeyleri kullanmak gibi, sebepleri yerine getirmek hususunda da Peygamberinin sünnetine tabi olmaktır.⁵⁹

Kurtubî, tevekkülün mahiyeti hakkında şunları kaydeder: ‘İlim adamları, tevekkülün gerçek mahiyeti hususunda farklı görüşlere sahiptirler. Sehl b. Abdullah’a tevekkülün mahiyeti hakkında soru sorulması üzerine şöyle demiştir: Bazıları tevekkül; gelenlere peşinen razı olmak ve mahlukattan ümit kesmek demektir. Bir başka kesim ise tevekkül; sebepleri terk edip, sebeplerin müsebbibine yönelmek demektir. “...Artık Allah’a tevekkül et çünkü Allah tevekkül edenleri sever.” buyruğunda sözü geçen tevekkül, kişinin acizliğini açığa vurmakla birlikte Yüce Allah’a güvenip dayanması dernektir.’⁶⁰

فِيمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لَئِنْ لَمْ يَأْتِ الْوَعْدَ لَآتَىٰ بِرَحْمَةٍ مِّنْ لَّدُنَّ ۚ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَأَنْفَضُوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ
وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ

Allah (c.c.)’ın rahmeti sayesinde sen onlara karşı yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, onlar senin etrafından dağılıp giderlerdi. Artık sen onları affet. Onlar için Allah’tan bağışlama dile. İş konusunda onlarla müşavere et. Bir kere de karar

⁵⁸ Beyhakî, Şuabü’l-İmân, I/71

⁵⁹ Kurtubi, *el-Câmi li Ahkâmî’l-Kur’an*, Daru İhyai’t-Turasi’l-Arabî, Beyrut, 1985, 4/353-354.

⁶⁰ Kurtubi, a.g.e., 4/353-354.

verip azmettin mi, artık Allah'a tevekkül et. (ona dayanıp güven). Şüphesiz Allah, tevekkül edenleri sever.⁶¹

Tevekkül sebepleri terk etmek değil, aksine onlara sarılmaktır. "Ya Rasulallah, Devemi bağlayıp mı tevekkül edeyim, yoksa salıverip mi tevekkül edeyim?" diye soran kişiye Hz. Peygamber (s.a.v.), "Deveni bağla sonra tevekkül et" şeklindeki cevap vermiştir.⁶² Mehmet Akif ise tevekkülü yanlış yorumlayanlara şöyle seslenir: "Çalış! dedikçe şeriat, çalışmadın durdun / Onun hesabına birçok hurafe uydurdun! / Sonunda bir de "tevekkül" sokuşturup araya / Zavallı dini onunla çevirdin maskaraya!"⁶³

Ayrıca İslam uleması kesb ile tevekkül arasında bir zıtlık görmez: "Bir kimse hem kesb yapabilir hem de tevekkül. Çünkü tevekkül Allah'a güvenerek ve dayanarak her şeyin Allah'tan olduğuna inanmaktır ve yeri kalptir. Sebeplere riayet etmenin yeri ise azalardır. Dolayısıyla kalbe ait bir şey ile uzuvlara ait bir şeyin aynı insanda içtimaı mümkündür."⁶⁴

7. Muksîtûn/Adaletle Hareket Edenler

Allah (c.c.), Âdil'dir. Kullarından da adil olmalarını ister. Adaleti sağlayanlara ise büyük mükafatlar vaat eder. Allah Resulü (s.a.v.) "Adaletli davrananlar kıyamet günün-de Allah (c.c.) katında arşın sağ tarafındaki nurdan bir minber üzerindedirler. Buna sebep de onları daha dünyada iken verdiği kararlarında, kendilerine yüklenen işlerde ve üzerlerine aldıkları meselelerde adaletli davranmalarındandır."⁶⁵ buyurmaktadır.

---

⁶¹ Âl-i İmran, 3/159

⁶² Tirmizi, Kıyame, 60

⁶³ Ersoy, Akif, Safahat, Sütun Yayınları, İstanbul, 2007, 267

⁶⁴ Kuşeyrî, a.g.e., 163

⁶⁵ Müslim, İmare, 18

Bu ifadeleriyle Hz. Peygamber (s.a.v.) yönetici olsun, hâkim olsun, aile reisi olsun bunlardan âdil davrananların âhirette Allah katında nurdan minberler üzerinde duracaklarını müjdelemektedir.

وَإِنْ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ فَاصْلِحُوا بَيْنَهُمَا فَإِنْ بَعَثَ إِحْدَاهُمَا عَلَى الْأُخْرَى فَقَاتِلُوا
الَّتِي تَبْغِي حَتَّى تَفِيءَ إِلَى أَمْرِ اللَّهِ فَإِنْ فَاءَتْ فَاصْلِحُوا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَأَقْسِطُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ
الْمُقْسِطِينَ

Eğer müminlerden iki topluluk birbirleriyle vuruşursa, onların aralarını bulun. Buna rağmen biri öbürüne saldırırsa, bu saldıran tarafla, Allah (c.c.)’ın emrine dönüncüye kadar siz de vuruşun. Döndüğü takdirde aralarını hakkaniyetle düzeltin ve hep âdil olun, çünkü Allah âdil davrananları sever.⁶⁶

İbn-i Kesir, bu ayet-i kerimeyi açıklarken: Dört hadis imamının Ebu Hureyre’den aktardıkları rivayette ise şunlar geçmektedir: Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: “Birbirinize hased etmeyin, birbirinize karşı kin gütmeyin, birbirinizin yaptığı satışın üzerine biriniz satış yapmasın. Allah (c.c.)’ın kulları olarak birbirinizle kardeş olun. Müslüman Müslüman’ın kardeşidir. Ona zulüm etmez, onu aşağılamaz ve onu hakir görmez. (Göğsünü göstererek) Takva şuradadır. Müslüman bir kardeşini hakir görmek bir kimseye kötülük olarak yeter. Müslüman’ın diğer bir Müslüman’a kanı, malı ve ırzı haramdır”⁶⁷ der.⁶⁸

Adalet, taksimde bulunurken herkese hakkını vermektir. Allah (c.c.)’ın iyileri ödüllendirmesi, kötülerini cezalandırması onun bu sıfatının tecellisidir. Hz. Ömer: ‘Adalet, mülkün temelidir.’⁶⁹ der. Devleti yönetenlerin adil olması ile ülke işlerinin adalet temeline oturtulması devleti ayakta tutacak en önemli dayanaktır. Aksi zulüm olur ki ‘Zulm ile abad olanın sonu berbat olur.’ denmiştir. Bunun

⁶⁶ Hucurât, 49/9

⁶⁷ Buharî, Edeb, 62

⁶⁸ İbn Kesir, *Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azim*, Daru’l- Marife, Beyrut,1984, 5/ 17

⁶⁹ Mansur, Ali Nazif, Tac Tercemesi, Eser Kitabevi, stanbul, 1976, 5/138

yanında bireylerin, annelerin, babaların, işverenlerin kısacası herkesin adil olması da gerekmektedir ki bu, toplumsal hayat için bir zorunluluktur.

Hakkın dağıtımı ve adaletin tesisi, Müslümanlar için Allah tarafından belirlenmiş en önemli hayat prensiplerinden biridir. Adaleti gerçekleştirmenin karşılığı da dünya ve âhiret saadetidir. Alah teala tarafından sevmektir.

8. Mukâtilûn/ Allah yolunda savaşanlar

İslâm'da savaş; kan dökmek, toprak kazanmak, ganimet elde etmek için yapılmaz. İslâm'da savaş, genelde müdafaa eksenlidir. Cihad, Allah ile insanlar arasındaki engelleri bertaraf ederek, onların Allah ile buluşmalarını sağlama ameliyesidir. Savaş ise büyük ve kutsal bir hareket olan cihadın bir parçasıdır.⁷⁰

İsrailoğullarının savaş konusundaki gevşeklikleri ve peygamberlerini yarı yolda bıraktıkları, ona gerekli desteği vermedikleri bilinen bir gerçektir. Kur'ân-ı Kerim'de yer yer önceki kavimlerden, topluluklardan bahsedilerek Müslümanların onlar gibi olmamaları ve helak olan, Allah (c.c.)'ın gadabına uğrayanların akibetinden sakınmaları istenmekte, Allah'a ve Resulüne itaat etmeleri emredilmektedir.

إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الَّذِينَ يُفَاتِلُونَ فِي سَبِيلِهِ صَفًّا كَانَتْهُمْ بُنْيَانٌ مَرَّضُونَ

Hiç şüphe yok ki Allah, kendi yolunda, duvarları birbirine kenetlenmiş bir bina gibi saf bağlayarak çarpışanları sever.⁷¹

Allah (c.c.), kendi yolunda tıpkı demir gibi birbirine kenetlenmiş sağlam binalar gibi saf bağlayarak çarpışanları sever! Cenab-ı Allah bunları sever ve bunlardan hoşnud olur. Çünkü onlar Allah yolunda, O'nun rızasını talep etme uğrunda savaşır. Nizam,

---

⁷⁰ Davut Ayduz, *İslam'da Savaş ve Barış*, Yeni Ümit, 87. Sayı, s. 15

⁷¹ Saff, 61/4

dikkat, hikmet ve nefis temizliği ile savaşır, savaşa hazırlanır, zamanlarına uygun bir şekilde savaş hazırlığı içinde bulunurlar. Onlar bünyan-ı mersûs halindedirler, birbirlerine bitişik ve bağlıdırlar. Birbirlerini korurlar. Sağlam duvar gibidirler. Bu ifadelerde birlik ve tam bir mefkûre bütünlüğü, sağlam inanç ve gönül birliği ile düşmana karşı hazırlıklar içinde bulunmak gerektiğine işaret vardır. Hani bir zamanlar Musa, kavmine: ‘Zorbalarla savaşmaya çağıldığınızda savaştan kaçmakla ne diye bana eza verip beni incitiyorsunuz?’ demiş. Onlar da : “Ey Musa onlar orada olduğu sürece biz oraya asla girmeyiz. Sen ve Rabbin gidin, savaşın, biz burada oturuyoruz.’ demişlerdi.⁷²

İslam selam, barış ve sulh üzerine kurululu bir dindir. Bu nedenle Hz. Peygamber (s.a.v.), her zaman barışa önem vermiştir. Hudeybiye Barışı, O’nun hayatındaki en büyük zaferlerden biridir. Rahmet Peygamberi, kendisine her türlü kötülüğü yapmış, hicrete mecbur etmiş olan Mekkelilere şefkatle davranmış, Mekke’yi kan dökmeden fethetmiştir.

Cihadın bir boyutu olan savaşlarda yeşile, yaşlılara, çocuklara dokunulmaz, aman dileyene kılıç çekilmez. Öldürme değil yaşatma esastır. İla-yı kelimetullah adına yola çıkan Müslümanlar da karşılıklarına çıkan toplulukları önce İslam’a davet etmişler, sonra cizye teklif etmişler kendilerine başka seçenek bırakılmayınca savaşma yoluna gitmişlerdir. Savaşın kaçınılmaz olduğu durumlarda takınılması gereken tavrı ise Efendi-miz şöyle ifade eder: “Düşmanla karşılaşmayı temenni etmeyin. Fakat onlarla karşılaştığınız zaman sabredin.”⁷³

İnsanın vereceği en değerli varlığı canıdır. Mukaddes bir dava için canını gözden çıkarmak, ölümü göze almak büyük bir erdem ve özveridir. İslam onları gazi ve şehit sıfatlarıyla yüceltmıştır. Allah (c.c.) da kendi yolunda can vermeyi göze alan kullarından övgüyle

⁷² Muhammed Mahmud Hicazi, *et-Tefsîru'l-Vâzih*, Dâru'l-Ceyl, Beyrut, 1993, 6/215-218

⁷³ Buhârî. Cihad, 156

söz etmekte, onları sevdiğini, sevince de rahmetine ve inayetine kavuşturacağını ifade etmektedir.

9. Resulullah'a İtaat Edenler

Allah peygamberine itaat edilmesini emretmektedir. Zira peygamberler yalnızca Allah (c.c.)'in emirlerini ilan ederler. Hz. Peygamber (s.a.v) bir beyanda bulunurken nefsinden, hevasından konuşmaz onun konuşması yalnızca vahiy iledir. Bu sebeple ona itaat emredilmiştir.

قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ

(Rasûlüm), şöyle de: “Eğer siz Allah'ı seviyorsanız, hemen bana uyun ki, Allah da sizleri sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Zira Allah çok bağışlayıcı, çok merhamet edicidir.”⁷⁴

Âyet, şu iki bakımdan, Allah'ı sevmenin peygambere uymayı gerekli kıldığını göstermektedir:

a) Eğer Allah'ı seviyorsanız, bana tabî olun. Çünkü mu'cizeler, Allah Teâlâ'nın bana uymanızı gerekli kıldığını göstermektedir.

b) Eğer siz Allah (c.c.)'in sizi sevmesini arzu ediyorsanız, yine bana uyunuz. Çünkü bana uyduğunuzda Allah'a itaat etmiş olursunuz. Allah ise, kendisine itaat eden herkesi sever. Yine bana uymanızda, Allah'a itaat, O'na ta'zim ve O'nun dışındaki bütün varlıklara ta'zimi terkten başka bir şeye davet yoktur. Allah'ı seven herkes, buna arzu duyar. Çünkü muhabbet, sevilene (mahbûba) tamamıyla yönelmeyi ve mahbûbun dışındaki her şeyden yüz çevirmeyi gerektirir.⁷⁵

Rivayet olduğuna göre bu âyet nazil olduğu zaman, Abdullah İbn Übeyy, “Muhammed kendine itaati, Allah'a itaat gibi

⁷⁴ Âl-i İmrân, 3/31

⁷⁵ Fahrüddin Er-Râzi, *Tefsir-i Kebir Mefâtihu'l-Gayb*, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Tahrân, trs., 6/261

sayıyor ve Hristiyanların İsa'yı sevdikleri gibi, bizim de kendisini sevmemizi emrediyor" dedi. Bunun üzerine şu âyet-i kerime nazil oldu: 'De ki Allah'a ve peygamberine itaat edin. Eğer yüz çevirirlerse, şüphesiz Allah kâfirleri sevmez'⁷⁶

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) taşıdığı sıfatlar ve yüklendiği vazife gereği yalan söy-lemesi mümkün değildir. Ayrıca kendisine vahyedileni tebliğle yükümlüdür. Dolayısıyla onun, ümmetine duyurduğu emrler kendi nefsinin, hevasının ürünleri değildir. Aslında bu ayet-i kerime ile Rabbimiz, Efendimize şunu dedirtmek istemiştir: "Allah Teâlâ size, bana uymanızı vâcib kılmıştır. Bu, Hristiyanların Hz. İsa hakkında söyledikleri şeyler ile değil, aksine benim Allah katından görevlendirilmiş bir peygamber olmamdan dolayıdır" demektir. Allah (c.c.)'ın emirlerini tebliğ eden zat peygamber olduğuna göre, ona itaat etmek vâcib olur. Binâenaleyh, peygambere uymak bu manadan ötürüdür; yoksa münafıkların İslâm hakkında ortaya attıkları şüpheler dolayısıyla değil!⁷⁷

Allah (c.c.)'ın Sevmediği insan Tipleri

Her insan, Allah (c.c.)'ın paha biçilmez, çok değerli ve tek nüsha yarattığı birer sanat eseridir. İnsan meleklerle yarışacak hatta onları aşabilecek özelliklerle donatılmış, Cennet ve ebedi hayat onun için yaratılmıştır. Ancak bazı insanlar kendilerine verilen nimetleri yanlış değerlendirmekte, önce insani vasıflarını kaybetmekte sonra da hayvanlardan bile aşağı dereceye düşmektedirler. Rabbimiz onun bu alçalışına engel olmak için sevdiği ve sevmediği vasıfları saymakta, insanın bu hususlarda kendisine çeki düzen vermesini istemektedir. Yoksa onun rahmeti, gazabının çok önündedir.

Şimdi de Kur'ân-ı Kerim'den, Allah (c.c.)'ın sevmediği insan tiplerine bakacağız.

⁷⁶ Al-i İmran, 3/32

⁷⁷ er-Râzi, a.g. e., 6/261

1. Muhtal ve Fahûr/ Böbürlenip Büyüklenenler

“Muhtal” nefsinde kibir alametlerini hareket ve davranışlarıyla üzerinde gösteren kimsedir. Böyleleri kendilerini bütün insanlardan üstün görür. Kendisinin başkaları için çekemediği nazı, başkalarının kendisi için çekmeleri gerektiğine inanır. “Muhtal” kibrin karakter olarak yerleştiği, davranış ve görüntüsünde kibrin açıkça izleri görüldüğü kimsedir. Bu bildiğimiz kibirlerden daha kötüdür. Ayetteki “fahur” kelimesi ise; “muhtal”ın aksine, kibri sözlerinde ortaya çıkan kimsedir. Muhtalınki ise daha çok hareketlerinde gözükür.⁷⁸

إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ مُخْتَالًا فَخُورًا

“Şüphesiz, Allah kibirlenen ve övünen kimseleri sevmez.”⁷⁹ Bu ayetin baş tarafında şu ifadeler yer alır: ‘Allah’a ibadet edin, ona hiçbir şeyi ortak koşmayın. Anaya babaya yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yanında bulunan arkadaşına, yolcuya, sahip olduğunuz kölelere iyilik edin.’ Allah (c.c.) insanlara ibadeti, tevhidi, iyilik yapmayı emrettikten sonra kibirlenen ve yaptıklarıyla övünen insanları sevmediğini söyleyerek insanların böyle bir vartaya düşmemeleri için onları uyarmaktadır. İnsana düşen vazifesini yerine getirmek ve bunu Allah (c.c.)’ın takdirine arz etmektir.

“Şüphesiz ki Allah, kibirlenen ve övünen kimseyi sevmez.” ayetiyle ilgili Ebu Reca’nın şunları söylediği rivayet edilmektedir. “Kölelerine kötü davranan herkesi, kibirlenen ve övünen biri olarak görürsün. Zira Allah (c.c.), “Kölelerinize iyi davranın.” buyurduktan sonra “Şüphesiz ki Allah, kibirlenen ve övünen kimseyi sevmez.” buyurmuştur. Annesine babasına kötü davranan herkesin de zorba ve isyankâr olduğunu görürsün. Zira Allah (c.c.), Hz. İsa’nın “Allah beni

---

⁷⁸ Reşid Rıza- Muhammed Abduh, *Tefsiru'l- Menar*, Dâru'l-Kütüb, Beyrut, 2005, V/330.

⁷⁹ Nisa, 4/ 36

anneme hürmetkâr kıldı. O beni asla zalim ve isyankâr yapmadı.⁸⁰ diye söylediğini beyan etmiştir.⁸¹

Muhtal ve fahur, Allah tarafından sevilmez. Çünkü böyleleri Allah (c.c.)'ın vaz ettiği ve insanların uymalarını istediği bütün hakları küçümser. Allah (c.c.)'ın onlara verdiği nimetleri ve önemi görmezlikten gelir. Daha da öte, böyle kimseler Allah (c.c.)'ın azamet ve kibriyasını nefislerinde hissetmezler. Hissetselerdi zaten edepli davranırlar, zayıflık, acizlik ve küçüklüklerini anlardı. Bu çalım ve kibirli kimse, sadece Allah (c.c.)'ın hakkı olan ve başkalarına değil de sadece kendine yakışan ilahi sıfatları inkâr etmiş veya inkâr konumuna düşmüş demektir.⁸² Bu düşüşü yaşayan insanın ise Allah (c.c.) tarafından sevilmeyeceği âşikardır.

2. Müstekbirûn/ Kibrinden hakkı kabule yanaşmayanlar

İnsanların kendilerini Allah (c.c.)'tan ve başkalarından müstağni görme, başkalarını küçümseme hallerine 'kibir', bu şekildeki davranışlarına 'tekebbür', büyüklük arzusunda olma ve bu arzuyla yeryüzünde fesat çıkarma, başkalarının üzerinde rabbleşme ve kendilerinde kibir içinde büyüklük vehmetme durumlarına 'istikbar' ve bu tutum sahiplerine 'müstekbir' denir.⁸³

Kibir ve azamet hakiki manada Kebir ve Azim Allah'a aittir. Gerçek büyük O'dur. Büyüklük noktasında eşiti, dengi, zıddı yoktur. Her şey onun eseri olduğuna göre büyüklük taslamak, onun sahasına girmek demektir. Ebu Hureyre'den rivayet olduğuna göre; Resulullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: "İzzet ve celâl sahibi olan Allah buyurdu ki: Kibriya benim ridamdır ve azamet benim izanıdır. Kim bunlardan birinde benimle yarışmaya yeltenirse onu ateşe atarım."⁸⁴ Bu hadis-işerifte de görüldüğü üzere hakiki büyüklük ve azamet

⁸⁰ Meryem, 19/32

⁸¹ Taberi, a.g.e., 2/524-529

⁸² Reşid Rıza, a.g.e., V/330

⁸³ Ali Ünal, a.g.e., 348

⁸⁴ Müslim I. 136- ibn-i Mace, Zuhd, 1

Allah (c.c.)'a aittir. Bu sıfatlara sahip çıkanları, kendilerine izafe edenleri Allah (c.c.) sevmez.

لَا جَرَمَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْتَكْبِرِينَ

“Şüphe yok ki Allah, onların gizlediklerini de, açığa vurduklarını da bilir. O, büyüklük taslayanları hiç sevmez.”⁸⁵

Yani onları mükâfatlandırmaz, onlardan övgü ile söz etmez. Hüseyin b. Ali'den nakledildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.), önlerine ekmek parçaları koymuş, ekmeklerini yiyen yoksul kimselerin yanından geçerken kendisine: Ey Abdullah'ın babası gel beraber yiyelim dediler o da bineğinden inip onlarla birlikte oturdu ve: “Muhakkak O, müstekbirleri sevmez” buyruğunu okudu. Onlarla yemeği bitirdikten sonra: Ben sizin davetinizi kabul ettim, haydi siz de benim davetimi kabul ediniz dedi. Onunla birlikte kalkıp evine gittiler. Onlara hem yemek, yedirdi hem içirdi, hem de bağışlarda bulunduktan sonra yanından ayrıldılar. İlim adamları der ki: Her bir günahı saklayıp gizlemek mümkündür, kibir müstesna. Çünkü kibir açıklanması kaçınılmaz bir fık (yol)tır. Bütün isyanların da asıl esası odur.Sahih hadiste şöyle buyurulmuştur: “Mütekebbirler kıyamet gününde toz zerrecikleri gibi haşredileceklerdir. Büyüklenmeleri dolayısıyla insanlar onları ayaklan ile çiğneyecektir.”⁸⁶ Yahut Hz. Peygamberin şu buyruğunda buyurduğu gibi olacaktırlar: “Mahşer günü onların vücutları o kadar küçültülecek ki bu küçülüş nihayet onlara zarar verecektir, Ateşte ise vücutları o kadar büyüyecek ki bu büyüme nihayet onlara zararlı olacaktır.”⁸⁷

3. Mu'tedûn/ Haddi aşır taşkınlık yapanlar

Haram, ister fıtratın getirdiği birhususiyet isterse cebir, akıl ve emir açısından olsun yapılması yasak olan şeydir. Helal ise haramdan

⁸⁵ Nahl, 16/ 23

⁸⁶ Tirmizi, Kıyâme, 47

⁸⁷ Kurtubî, a.g.e., 10/150-151

çıkma, haram yerden ayrılma, haram durumu terk etme; yapılmas caiz olan, yapılmasında sakınca olmayan demektir.⁸⁸ Haramlar bellidir, helaller bellidir. Bunun sınırlarını Rabbimiz belirlemiştir. Onun belirlediği sınırları aşmak, haddi aşmak demektir. Haddi aşanları ise Allah (c.c.) sevmez.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَحْزَمُوا طَيِّبَاتٍ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ

Ey iman edenler! Allah (c.c.)'ın size helâl kıldığı iyi ve temiz nimetleri (kendinize) haram etmeyin ve (Allah (c.c.)'ın koyduğu) sınırları aşmayın. Çünkü Allah, haddi aşanları sevmez.⁸⁹ Kurtubî şöyle der:

‘Sakin hududu aşmayınız.’ Yani hududu aşıp Allah (c.c.)'ın haram ettiğini helâl etmeye kalkışmayınız. Cenab-ı Hakkın ruhsatlı kılıp helâl beyan ettiğini de, haram kılmayınız. Yani iki tarafta da tefritten ve ifrattan kaçınınız demektir. Bu tefsir, Hasan Basrî'den rivayet edilmiştir. Eğer Müslüman, bir yemeği veya helâl bir meşrubatı nefesine haram ederse veya Allah (c.c.)'ın helâl kıldıklarından birisini nefesine yasaklarsa onunla kâfir olmaz ve herhangi bir keffaret vermesi de gerekmez. Ancak ifratçı olur. Ama helâli haram veya haramı helâl bilse, o zaman dinden çıkar. Ebu Hanife: ‘Bir kimse, herhangi bir şeyi haram kılarsa, o şey ona haram olur. Buna rağmen onu yaparsa veya yerse keffaret lâzım gelir.’ demiştir.⁹⁰

Allah (c.c.) haddi aşanları sevmediği gibi bu kimseleri tenbih ve tehdit eder. Kur'ân-ı Kerim'de bu durum: ‘Haddi aşanların kalplerini böylece mühürleriz.’⁹¹ ifadeleriyle yer alır.

⁸⁸ Ali Ünal, a.g.e., 251

⁸⁹ Maide, 5/87

⁹⁰ Kurtubî, a.g.e., 4/357

⁹¹ Yunus, 10/74

4. Ferihûn/ Şımaranlar

Allahü Tealâ (c.c.), tarih boyunca gönderdiği peygamberler ve peygamberlere indirdiği vahiylerle insanlığa dünya-âhiret mutluluğunun yollarını göstermiştir. Kur ân-ı Kerîm'e baktığımızda, yapılması veya yapılmaması gereken tutum ve davranışlar, bazen açık bir emir ve yasakla bildirilirken, bazen de yapılan davranıştan dolayı insanın başına gelecek mükâfat veya ceza haber verilerek ortaya konmuştur. Çoğu kez de geçmiş ümmetlerde işlenen hatalar, günahlar ve bu günahlardan dolayı insanlığın başına gelen felâketler, mazinin derinliklerinden çıkartılıp insanlığa sunulmak suretiyle, Cenâb-ı Hakk insanlığı istikametli yola yönlendirmiştir.⁹²

Kur ân-ı Kerîm'de geçmiş toplumlarla ilgili anlatılanlar kıssalar bu yönüyle önemli mesajlar içermektedir. Bu Kıssalardan biri Karun kıssasıdır.

إِنَّ قَارُونَ كَانَ مِنْ قَوْمِ مُوسَى فَبَغَى عَلَيْهِمْ وَآتَيْنَاهُ مِنَ الْكُنُوزِ مَا إِنَّ مَفَاتِحَهُ لَتَنُوءُ بِالْعُصْبَةِ أُولِي الْقُوَّةِ إِذْ قَالَ لَهُ قَوْمُهُ لَا تَفْرَحْ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْفَرِحِينَ

Hakikaten Karun, Mûsâ'nın kavminden idi. Fakat onlara karşı azgınlık etmişti. Ve ona öyle hazînelerden vermiştik ki, gerçekten onun (hazînelerinin) anahtarları(nı taşımak) güçlü bir topluluğa ağır geliyordu. O zaman kavmi ona şöyle demişti: 'Böbürlenme! Çünkü Allah, böbürleneni sevmez!' ⁹³ Razi şöyle der:

“Şımarma; çünkü Allah şımaranları, böbürleneni sevmez” ifadesinden murad, şımarma ve dünyaya tutunmadan dolayı, kendisine, onu ahiretten kesin olarak gafil kılacak olan bir halin arız olmamasını (istemedir). Bazıları da şöyle demiştir: “Dünya ile ancak, ona razı olup da onda güven ve itinan bulan kimse şımarır. Kendisinin pek yakında dünyadan ayrılacağını bilen kimse ise,

⁹² Muhittin Akgül, *Dünya Nimetleri Karşısında Kur'ani Ölçüler*, Yeni Ümit, 65. Sayı, s. 33

⁹³ Kasas, 28/76

onunla şımarmaz. Mütenebbî'nin söylediği şu söz ne güzeldir: "Kederlerin en şiddetlisi, bana göre, az sonra değişip gideceğini sahibinin kesin olarak bildiği bir sürür ve neşe içinde bulunmadır." Bundan daha güzel ve veciz olanı ise, Cenâb-ı Hakk'ın şu buyruğudur: "Öyle ki, elinizden çıkana karşı üzüntü duymayasınız ve size (Allah (c.c.)'ın verdikleri dolayısıyla sevinip şımarıyasınız."⁹⁴ İbn Abbas şunu söylemiştir: "Onun bu şımarması şirk idi. Çünkü o, ondan ötürü, Allah (c.c.)'ın ikâbından çekinmiyordu."⁹⁵

Osmanlı padişahları cuma selamlığında camiye girerken özel seçilmiş bir yeniçeri 'Gururlanma padişahım senden büyük Allah var' diyerek sultana hem de halka bu hayati düsturu hatırlatmışlardır.

5. Müfsidûn/ Bozgunculuk çıkaranlar

İfsat etmek bozmak, karıştırmak demektir. Bu ifade halk arasında fesat şeklinde isimlendirilir. Fitne fesat sözcükleri birlikte bir söz kalıbına girmiş durumdadır. Bozgunculuk şeklinde ifade edeceğimiz bu durum hem bireyler hem de toplumlar için maddi manevi birçok zarara yol açabilecek bir durumdur.⁹⁶

وَقَالَتِ الْيَهُودُ يَدُ اللَّهِ مَعْلُومَةٌ غُلَّتْ أَيْدِيهِمْ وَلُعِنُوا بِمَا قَالُوا بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ يُنفِقُ كَيْفَ يَشَاءُ وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِّنْهُم مَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ مِنَ رَبِّكَ طُغْيَانًا وَكُفْرًا وَاللَّذِينَ بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةُ وَالْبَغْضَاءُ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ كُلَّمَا أَوْقَدُوا نَارًا لِلْحَرْبِ أَطْفَأَهَا اللَّهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ

Bir de Yahudiler, "Allah (c.c.)'ın eli bağlıdır" dediler. Söylediklerinden ötürü kendi elleri bağlansın ve lânete uğrasınlar! Hayır, O'nun iki eli de açıktır, dilediği gibi verir. Ant olsun, sana Rabbinden indirilen (Kur'an) onlardan birçoğunun azgınlık ve küfrünü artıracaktır. Biz onların arasına kıyamete kadar düşmanlık ve kin saldık. Her ne zaman savaş için bir ateş yakmışlarsa, Allah onu

⁹⁴ Hadid,57/ 23

⁹⁵ Râzi, a.g.e., 17/561-562

⁹⁶ Ali Ünal, a.g.e., 263

söndürmüştür. Onlar yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışırlar. Allah, bozguncuları sevmez.”⁹⁷

Bu ayet-i kerimede Yahudilerin Allah (c.c.)'ın eli sıkıdır sözleri hikaye edilmektedir. Haşa! Allah onların bu yakıştırmalarından münezzehtir. Bu sözlerine sert bir cevap veriliyor: Asıl eli sıkı olanlar kendileridir. Söylediklerinden dolayı lanete uğrayanlar onlardır. Tam tersine O'nun iki eli de açıktır. Dilediği gibi dilediği kimseye infak eder. Ayet, içlerinde depreştirdikleri duygulara da işaret etmektedir. Bu durum onların ihtiraslarını, nefret ve kinlerini, yeryüzünde bozgunculuk çıkarma duygularını kamçılar. Buna karşılık yüce Allah (c.c.)'ın onlara ne tür bir ceza verdiği, onları nasıl karşıladığı dile getiriliyor: Buna göre, yüce Allah onların arasına kin ve düşmanlık salmıştır. Onların yaktıkları savaş ateşini her defasında söndürmüştür. Tüm komplolarını, hileli düzenlerini başlarına geçirmiştir. Allah onlar gibi bozguncuları sevmez.⁹⁸

Elmalılı ise şöyle der:

“Ne zaman savaş için bir ateş yakmışlarsa Allah onu söndürmüştür.” Şu halde bunlar hiç bir zaman hakiki bir kuvvet ve üstünlük bulamazlar. Yeryüzünde daima fesat çıkarmaya çalışır dururlar. Allah ise fesatçıları sevmez, fesatçılığa koşanların cezasını verir. Ve vermek için yed-i kudreti (kudret eli) bağlı değildir. Onlara lanet eder, sıkıştırır ve azab eder de eder. Bununla beraber yed-i rahmeti (rahmet eli) de bağlı değildir.⁹⁹

6. Müsrifûn/ İsrâfçılar

‘Haddi aşma, hata, cehalet, gaflet, düşkünlük ve tiryakilik’ gibi mânâlara gelen ‘se-ri-fe’ kökünden türetilmiş ‘isrâf’ kelimesi, genel olarak ‘inanç, söz ve davranışta dinin, aklın veya örfün uygun

---

⁹⁷ Maide, 5/64

⁹⁸ İzzet Derveze, *et-Tefsiru'l-Hadis*, Matbaatu İsa el-Babî el-Halebi, Mısır 1961, 7/133-136

⁹⁹ Elmalılı Muhammed Yazır, *Hak Dini Kuran Dili*, Azim, 1994, 7232

gördüğü ölçülerin dışına çıkmak, ifrat ve tefrite düşmek', daha özel mânâda 'eldeki mal veya imkânları meşru olmayan maksatlar doğrultusunda harcamak, haddi aşmak, itidalli olmamak, saçıp savurmak' demektir..¹⁰⁰ Kısacası yerinde ve kararında kullanılmayan her şeyi israf kavramıyla ifade edebiliriz. Kur'ân-ı Kerim insanları bu afete karşı uyarmaktadır:

يَا نَبِيَّ آدَمُ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ

Ey Âdemoğulları! Her mescitte zinetinizi takının (güzel ve temiz giyinin). Yiyin için fakat israf etmeyin. Çünkü O, israf edenleri sevmez.¹⁰¹

İbn Abbas demiştir ki: "Dilediğini ye, dilediğini iç. Elverir ki şu iki hasleti de ihmal etmeyisin: İsraktan kaçınmak ve kibirlenmemek." İsraf her hususta haddi aşmaktır. Yüce Allah ise helâl kıldığı'nın helâl bilinmesini, haram kıldığı şeyin de haram bilinmesini sever, işte emrettiği adalet de budur. O bakımdan açlık, susuzluk, fazla tokluk, fazla içmek gibi tabîi sınırın aşılması doğru değildir. Maddî hususta da bu böyledir. Nafaka kişinin gelirini tamamıyla tüketmeyecek şekilde belli bir oranda olmalıdır. Sert sınırlarda, hadlerde de bu böyledir. Allah (c.c.)'ın haram kıldığı meyte, kan, domuz eti, Allah'tan başkasının adına kesilmiş olan ve şarap gibi şeylerin kullanılması da -zaruret hali dışında- caiz değildir. Altın ve gümüş kaplarda yemek içmek helâl olmadığı gibi, tabîi ipek giymek yahut erkeklerin kadınlara, kadınların da erkeklere benzemesi de helâl olmaz. Buna göre cimrilerin yaptıkları da, israfa sapan lüks ve debdebe içerisinde yaşayanların yaptıkları da şer'an yapılmaması gereken haramlar arasındadır.¹⁰²

Yemek, içmek, giyinmek, takınmak, uyumak insanların mübah türünden bazı fiilleridir. Bunlarda ölçülü olmak, vasatı takip etmek, israfa düşmemek gerekir. Efendimiz göbek bağlamayı, tembelliği, çok

¹⁰⁰ Ali Ünal, a.g.e., 293

¹⁰¹ A'raf, 7/31

¹⁰² Zuhayli, a.g.e., 4/475-477

uyumayı, yakîn azlığını ümmeti için bir tehlike görmüştür.¹⁰³ Bunların bir ihtiyaç olduğu bir realite olabilir ama amaca ve hedefe dönüşmemesi gerektiği de hatırdan çıkarılmamalıdır.

7. Zâlimûn/ Zulüm-kâr olanlar

Zulüm haksız yere birine eziyet etmek, zarar vermektir. Mukabele ederken haddi aşmaktır. Hatta aynen cevap vermek, misillemede bulunmak bile ölçüyü tutturamama nedeniyle risklidir.

İnsanın tevhid çizgisini koruyamayıp, Hâlık-mahlûk münasebetindeki inhırafı demek olan şirk en büyük zulüm; açıktan açığa hak-hukuk tanımama, başkalarına cevr ü cefada bulunma, onları aldatma, itibarlarıyla oynama, gıybet etme... gibi hususlar ikinci derecede birer zulüm; Allah (c.c.)'ın emir ve yasaklarını dinlememe, haramlara karşı tavır alıp meşrû dairedeki zevklerle yetinmeme ise farklı bir zulümdür.

Dolayısıyla insanın kendine ya da bir başkasını haksızlık etmesinin adı zulümdür ve zalimler için acıklı bir azap vardır. En büyük azabı ise Allah tarafından sevilmemek-tir.

وَجَزَاء سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِّثْلُهَا فَمَنْ عَفَا وَأَصْلَحَ فَأَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ

'Unutmayın ki haksızlığın karşılığı, yapılan haksızlık kadar olabilir, fazlası helâl olmaz. Bununla beraber kim affeder, haksızlık edenle arasını düzeltirse onun da mükâfatı artık Allah'a yaraşan tarzda olur. Şu kesindir ki Allah zalimleri sevmez.'¹⁰⁴

Hicazî, bu ayet-i kerimeyi şu şekilde açıklar :

Kendi ihtiyar ve iradesi ile sapıklığa giren, şerre ve haktan uzak olmaya eğilimli olan kimseleri Allah sapıklığa düşürürse, bunları Allah'tan başka doğru yola iletecek bir kimse yoktur. Bunlar Hz.

¹⁰³ Suyuti, *Fethu'l-Kebir alâ Kitabi'l-Cami'i's-Sağir*, Ocak Yay., İst., 2012, I/58.

¹⁰⁴ Şûrâ, 42/40

Peygamber (s.a.v.)in, Allah’a iman ve taatlerde o yüce zâta yakın olmaya ilişkin yaptığı çağrıdan yüz çeviren kimselerdirler. Bunlar zalimlerin ta kendileridirler. Kıyamet gününde kendileri için hazırlanmış olan azabı gördüklerinde şüphesiz ki bundan dolayı pişmanlık duyacaklar ve şöyle diyeceklerdir: Acaba dünyaya bizim için bir dönüş yok mudur ki oraya gidip de salih ameller işleyelim? Evet onlar azabı gördükleri zaman Allah (c.c.)’ın tehdidinin hak olduğuna inanır, tekrar dünyaya geri dönmek temennisinde bulunurlar ama ne gezer, bu mümkün müdür!¹⁰⁵

8. Hâinûn/ Hainlik edenler

“Hakkını eksik vermek, sözünde durmamak, emaneti yerine getirmemek”¹⁰⁶ anlamındaki “hıyanet” kökünden gelen “hain”; Allah’a ve insanlara verdiği sözde durmayan, yaptığı sözleşmelere uymayan, maddi ve ma’nevi emanetlere riâyet etmeyen ve kendisine tevdi edilen görevleri ifa etmeyen kimseye denir. Kur’an’da günah işleyen¹⁰⁷, zina eden¹⁰⁸, sözleşmeleri bozan¹⁰⁹, emanetlere riayet etmeyen¹¹⁰ kimseler hakkında ‘hain’ ifadesi kullanılır.

وَلَا تُجَادِلْ عَنِ الَّذِينَ يَخْتَانُونَ أَنفُسَهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ مَن كَانَ خَوَّانًا أَثِيمًا

‘Ve kendi öz canlarına hıyanet edenleri savunma. Çünkü Allah, hainlikte ve günahkârlıkta çok aşırı olanları asla sevmez.’¹¹¹

İnsanın kendisine, nefesine ihaneti hakkında Elmalılı şunları söyler:

Nefsine hainlik, kendini aldatmak, bir gelir sağlıyor zannıyla bir zarar getirmektir. Bunun için bir insanın günah işlemeye gayret

¹⁰⁵ Hicazi, a.g.e., 5/443-445.

¹⁰⁶ İbn Manzur, *Lisanu'l Arab*, Dâre's-Sâdır, Beyrut, tsz., XIII/ 144.

¹⁰⁷ Enfâl, 8/27

¹⁰⁸ Yûsuf, 12/52

¹⁰⁹ Nisa, 4/107

¹¹⁰ Nisa, 4/105

¹¹¹ Nisâ, 4/107

ederek kendini azaba maruz kılması, kendini aldatmak ve Allah (c.c.)'in emaneti olan nefse hainlik etmektir. Haine taraftar olmak da nefesine bir hıyanettir. "Allah, günahkâr ve hain olan kimseyi sevmez." "Havvan", pek hain, "esîm", pek günahkâr, yani hainlikten sakınmayan ve gûnahtan çekinmeyen demektir. Bu ifadeye, ısrar ve alışkanlıktan çekindirme, tevbeye teşvik vardır. Burada nefse hainliğin bir şeklini izah ve kendilerine hainlik edenlerden belli bir kısmın tasviri vardır ki bunlar Allah (c.c.)'in razı olmayacağı sözler söylerler ve bunu yaptıkları zaman, Allah yanlarında iken O'ndan gizlemezler, Allah'a karşı bunu yapmaktan çekinmezler de insanlardan gizlerler.¹¹²

Ayrıca kendisine emanet edilen vücudu, azaları, duyguları, maddi ve manevi lütufları Allah (c.c.)'in emrettiği şekilde kullanmayan ve bu emanetleri sadece nefsinin tatmini için kullananlar, emanete ihanet etmiş olurlar. Ötede ise "Emanette hıyanet cezasını çekeceksin. Çünkü en kıymetli aletleri en kıymetsiz şeylerde sarf edip nefesine zulmettin."¹¹³ sözlerine muhatap olurlar.

9.Kâfirûn/Kâfirler

Küfür, lügatte nimeti örtmek manasına gelir. Kâfire, nimeti inkâr ettiği ve onu örttüğü için "kâfir" denilmiştir. Tohumu toprağa gömene ve geceye kâfir denilmesi de bu kabildendir.¹¹⁴ Kâfir, gerçeği örten, nimeti saklayıp inkâr eden kişi demektir. Yaratıcı'nın en büyük nimetleri olan Allah (c.c.)'in ayetleri, tevhidî iman, peygamberlik, din, hidayet vb. hususları saklamak veya görmezlikten gelmek kâfirliğin en belirgin şeklidir.¹¹⁵

Kur'ân-ı Kerim'de kafirlerin acıklı halleri: 'Allah, onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir; gözlerinin üzerinde perdeler

---

¹¹² Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, a.g.e., 3/232

¹¹³ Said Nursî, *Sözler*, Şahdamar Yay., 2012, İstanbul, s. 30.

¹¹⁴ Muhammed Ali Es-Sabuni, a.g.e., 1/290.

¹¹⁵ Ali Ünal, a.g.e., 339

vardır.¹¹⁶ Sözleriyle ifade edilir. Sabuni bu ayet-i kerimeyi şu şekilde tefsir eder: 'Allah onların kalblerini mühürlemiştir. Artık o kalplere herhangi bir nur girmeyeceği gibi, onlarda iman nuru da parlamaz. Kalplerdeki günahlar çoğalınca, onlardaki basiret nuru silinir. Artık, böyle kalplere iman, girecek bir yol bulamadığı gibi, küfür de bunlardan çıkış yolu bulamaz. Dolayısıyla hidayet nurunu göremez, hakkı işitemez, anlayamaz ve idrak edemezler.'¹¹⁷

Küfür, realiteyi, hakikatı çarpıtmaktır. Küfür, varlıktaki, yaratılıştaki güzellik ve mükemmelliği, nimet ve lütfu görmeme, görmezlikten gelme illetidir; bir fıtrat nankörlüğüdür. Akı kara, karayı ak görmektir; Görülmesi gerekeni görmemek, bakar körlüğü tercih etmektir. Küfür, bir hastalıktır, bir ârıza ve anormalliktir. Doğal olanın, fıtratın dışına çıkmaktır.¹¹⁸

(Örneğin) Allah Resulüne muhalefet etmek küfürdür. Allah Resulünün peşinden ayrılmak, insanı küfre götürür. Resûlallah'a muhalefet etmekle, nitelenmiş bir kimseyi Allah sevmez. Nitekim bunun tafsilâtı şu âyette gayet açıktır: 'Hani Allah, peygamberlerden: «Ben size Kitap ve hikmet verdikten sonra nezdinizdekileri tasdik eden bir peygamber geldiğinde ona mutlaka inanıp yardım edeceksiniz» diye söz almış, «Kabul ettiniz ve bu ahdimi yüklediniz mi?» dediğinde, «Kabul ettik» cevabını vermişler, bunun üzerine Allah: O halde şahit olun; ben de sizinle birlikte şahitlik edenlerdenim¹¹⁹ buyurmuştu. Bu misakın gereği ve şehadetin bir kanadı olması hasebiyle Peygamber'e itaat farzdır. Ona muhalefet eden kâfirdir.¹²⁰

¹¹⁶ Bakara, 2/7

¹¹⁷ Muhammed Ali Es-Sabuni, a.g.e., 1/290.

¹¹⁸ Ali Ünal, a.g.e., 339

¹¹⁹ Ali İmran, 3/81

¹²⁰ Elmalılı Hamdi yazır, a.g.e., 3/234

قُلْ أَطِيعُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْكَافِرِينَ

De ki: “Allah’a ve Peygamber’e itaat edin.” Eğer yüz çevirirlerse şüphe yok ki Allah kâfirleri sevmez¹²¹

Bu ayet-i kerimede Allah (c.c.)’a ve resulüne itaat birlikte zikredilmektedir. Bu nedenle ‘Peygamberliğe açıkça şahadet edilmedikçe, Allah (c.c.)’ın birliğine, Allah (c.c.)’ın kendisinin şahadeti gibi gerçek bir şahadet yapılmamış olacağından İslâm’da bu iki şahadetin birleştirilmesinin şart olduğunu ve Allah’a itaat ile Resulüne itaatın birbirini gerektirdiğini ve Allah (c.c.)’ın rızasına, mağfiretine, rahmetine ermenin ancak bu sûretle mümkün olacağını açıklamak üzere; “De ki, Allah’a ve Resul’e itaat ediniz! Eğer onlar yüz çevirirlerse, şunu bil ki, Allah kâfirleri sevmez.” buyurulmuştur.¹²²

Başka bir ayette ise:

يَمْحَقُ اللَّهُ الرِّبَا وَيُزِيلُ الصَّدَقَاتِ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ كَفَّارٍ أَثِيمٍ

‘Allah (c.c.), faiz malını mahveder, sadakaları ise artırır (berekletlendirir). Allah, hiçbir günahkâr nankörü sevmez.’¹²³ buyurulmaktadır. Bu ayette ise faize karşı şiddetli bir tehdit, sadakaya ise teşvik vardır. Faize tamah edenler nankör ve günahkâr olarak ifade edilmekte, bir harama meydan okumanın kâfir sıfatı olduğu belirtilmektedir. Faiz ile küfür arasındaki, herhangi bir günah ile küfür arasındaki bu paralellik şu külli kai-deyi bir kez daha doğrulamaktadır: ‘Herbir günah içinde küfre gidecek bir yol var.’¹²⁴ bu hakikati bir örnekle somutlaştıracak olursak: Meselâ, Cehennem azâbını netice veren büyük bir günahı işleyen bir adam, Cehennem tehditlerini işittiğinde istiğfarla ona karşı siper almazsa bütün

¹²¹ Âl-i İmrân, 3/32

¹²² Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, a.g.e., 3/234

¹²³ Bakara, 2/276

¹²⁴ Said Nursi, *Lemalar*, Şahdamar Yay. İst., 2012, s. 15

ruhıyla Cehennemin yokluğunu arzu ettiğinden, küçük bir emâre ve bir şüphe, Cehennemi inkâr etmesine sebebiyet verebilmektedir.

Yukarıdaki misalde belirtildiği gibi günah ile küfür arasında bir yakınlık ve bir komşuluk söz konusudur. Dolayısıyla müminlerin küçük- büyük bütün günahlardan sakınmaları, sürçmeleri halindeyse hemen tevbe etmeleri hayati önem arz etmektedir.

SONUÇ

İslam uleması Allah sevgisinin varlığını, Allah (c.c.)'ın kulunu sevmesini Kur'an ve Sünnetten getirdikleri açık delillerle ortaya koymuşlardır. Allah (c.c.) Kur'an'da şöyle buyurur: "Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler."¹²⁵ Bu ayet-i kerimeden de anlaşılacağı üzere Allah (c.c.) kullarını sevmekte, kullar da Yüce Rablerini sevebilmektedir.

Kur'an'da Allah Telanın sevdiği insanlar olarak ihsan sahipleri, tevbe edenler, temizler, takva sahipler, sabredenler, tevekkül edenler, adaletli olanlar, kendi yolunda saf saf mücadele edenler zikredilir. Allah-u Zülcelâl'in kulunu sevmesi ona iyilik irade etmesidir. O, bu sevgi ve irade ile kullarını hayırlara yönlendirir, hakikatleri gösterir ve bu imtihan dünyasında kazananlardan olmalarını sağlar.

Sevgide yakınlık manası da vardır. Sevgi yakınlığın en önemli vesilelerinden biridir. Çünkü seven, sevdiğine yakın olmak veya onu kendisine yaklaştırmak ister. Allah Teala'nın kulunu kendisine yaklaştırması ona kendi ahlak ve sıfatlarına benzer ahlak ve vasıflar vermesidir. Kul, bu ahlak ve vasıflarla O'na yaklaşma imkanı bulur. Yakınlık ve uzaklık biz insanlar için söz konusudur. Zaten O bize şah damarımızdan daha yakındır.

Allah (c.c.)'ın sevmediği kullar ise saldırganlar/ haddi aşanlar, bozguncular nankörler, günahkârlar, zâlimler, kendini beğenenler,

¹²⁵ Maide, 5/54.

kaba konuşanlar/ ağzı bozuklar, israf edenler, böbürlenener, İnkâr edenler, kâfirler olarak ifade edilmiştir. Bu sıfatlar Allah Teala'nın eşref-i mahlukat olarak yarattığı insanda görmek istemediği sıfatlardır. Bunları sevmediğini buyurarak kullarının da bu kötü hasletlerden sakınmasını murat etmektedir.

İbnu'l Müseyyeb'den rivayet edilen bir hadis-i şerifte Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır: "Allah (c.c.) münezzehtir (nezihtir), (halde ve sözde) nezîh olanı sever; nâziftir, nezâfeti sever; kerîmdir, keremi sever; cömerttir, cömertliği sever..."¹²⁶ Görüldüğü üzere dinimizce insanlarda bulunması gerekli olan bazı övgüye değer sıfat ve hasletler Allah (c.c.)'a nisbet edilerek kullanılmaktadır. Bu vesile ile insanların bu sıfatlarla bezenmesi istenmekte, insanlar buna teşvik edilmektedir.

Hız. Ebu Zerr (ra) anlatıyor: "Resûlullah (s.a.v.) buyurdular ki: "Üç kişi vardır, Allah onları sever, üç kişi de vardır Allah onlara buğzeder. Allah (c.c.)'ın sevdiği üç kişiye gelince: "Bir adam bir cemaate gelir, onlardan Allah adına bir şeyler ister, kendisiyle onlar arasında mevcut bir yakınlık sebebiyle istemez. Onun başvurduğu kimseler, istediğini vermezler. İçlerinden biri cemaatin arkasına kayıp, isteyen kimseye gizlice ihsanda bulunur. (Öyle gizli verir ki) onun verdiğini sadece Allah'la ihsanda bulunduğu adam bilir. (İkinci adam ise:) Bir cemaat yoldadır. Gece boyu da yürürler. Derken (yorulurlar ve) uyku her şeyden kıymetli bir hal alır. Konaklarlar, [başlarını koyup yatarlar.] Bir adam kalkıp bana karşı tevazu ve tazarruda bulunur, ayetlerimi okur. (Üçüncü adama gelince:) Seriyeye katılmıştır. Seriyeye düşmanla karşılaşır, hezimete uğrarlar. Ancak o ilerler, öldürülünceye veya başarıncaya kadar savaşmaya devam eder. Allah (c.c.)'ın buğzettiği üç kişiye gelince: Bunlar zâni ihtiyar, kibirli fakir, zâlim zengindir."¹²⁷

---

¹²⁶ Tirmizi, Edep, 41

¹²⁷ Tirmizi, Cennet, 25

Efendimiz bu sözlerinde gizlice infak eden, geceleyin kalıp rabbinin huzurunda yakarışa geçen, savaş meydanlarında ölüme meydan okuyan kişilerin Allah (c.c.) tarafından sevildiğini; zâni ihtiyar, kibirli fakir, zâlim zenginlerin sevilmediğini belirtiyor.

Kur'ân-ı Kerim'de ve hadis-i şeriflerde çokça gördüğümüz bu ve benzeri ifadelerle bir yandan insanı yücelten vasıflar nazara verilirken bir yandan da insanın sakınması gereken tutumlar ifade edilmektedir. İnsanı Ahsen- i takvim suretinde yaratılmış olduğundan ala-yı illiyyine layıktır. Cehennemde ebedi bir azaba değil cennette ebedi bir saadete layıktır. Yüce Rabbimiz de güzel vasıflar üzerinden ve olumsuz tavır ve davranışları sevgi bağlamında vererek insanları hayra yönlendirmekte, onları şerden alkoymak istemektedir.

KAYNAKÇA

ABDÜLBÂKÎ, *el-Mu'cem*, Mektep Yay. İstanbul, 2013

AKGÜL Muhittin, *Dünya Nimetleri Karşısında Kur'ani Ölçüler*, Yeni Ümit, 2004, 65. Sayı

AYDÜZ, Davut, *İslam'da Savaş ve Barış*, Yeni Ümit, 2010, 87. Sayı.

BEYHAKÎ, *Sünen*, Darü'l-Kütübül İlmiye, Beyrut, 1989

BUHARÎ, Muhammed b. İsmail, *Sahih-i Buhari*, Sağlam Yay. İstanbul, 2013

CANAN, İbrahim, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Şerhi*, Ankara 1988.

ERSOY, Akif, *Safahat*, Sütun Yayınları, İstanbul, 2007.

GAZALÎ, *İhya-u Ulumi'd- Din*, Müessesetü'l-Kütübî's-Sekafiyye, Beyrut, 2001.

GÖLPINARLI, Abdalbaki, *Kur'ân-ı Kerîm ve Meali*, Remzi Kitabevi, 1958.

GÜLEN, Fethullah, *Kalbin Zümriüt Tepeleri*, Nil yay. İzmir, 2008, 1/128

GÜNER, Osman, *Asrın Büyük Âfeti: İsrâf*, Yeni Ümit, 2013, 102. Sayı.

HANBEL, Ahmed b., *Müsned*, Ocak Yay. İstanbul, 2013

HİCAZİ, Muhammed Mahmud, *et-Tefsîru'l-Vâzih*, Dâru'l-Ceyl, Beyrut, 1993.

İBN KESİR, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azim*, Daru'l- Marife, Beyrut, 1984, 5/ 17

İBN MANZUR, *Lisanu'l Arab*, Dâr es-Sâdır, Beyrut, tsz., XIII/ 144

İSFEHÂNÎ, Râgıb, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, Matbaatü'l-Fenniyye, Mısır, 1970

İZZET DERVEZE, *et-Tefsîru'l-Hadis*, Matbaatu İsa el-Babî el-Halebi, Mısır 1961

KAŞANI, Abdurrezzak, *Tasavvuf Sözlüğü*, İz Yay. İstanbul, 2004, Vera md

KOMİSYON, *İslam Ansiklopedisi*, DİB Yay. Ankara, 2014, Muhabbet md.

KURTUBÎ, *el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an*, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, 1985.

KUŞEYRÎ, Abdulkerim, *Kuşeyri Risalesi*, İlk Harf Yayınları İstanbul, 2013.

KUTUB, Seyyid, *Fizilâli'l-Kur'an*, Çev: M. E. Saraç, İ. H. Şengüler, Bekir Karlığa, İstanbul, 2012

MANSUR, Ali Nazif, Tac Tercemesi, Eser Kitabevi, İstanbul, 1976.

MÜSLİM, Ebu'l-Hüseyin, Sahih-i Müslim, Kahire, 1955.

NESAİ, Ebu Abdurrahman Ahmed bin Ali İbni Şuayb, *es-Sünen*, Kahire, 1930.

NURSÎ, Said, *İşaretü'l-İcaz*, Şahdamar Yay. İstanbul, 2012.

....., *Mektubat*, Şahdamar Yay. İstanbul, 2012.

....., *Sözler*, Şahdamar Yay. İstanbul, 2012.

RÂZİ, Fahrüddin, *Tefsir-i Kebir Mefâtilu'l-Gayb*, Dâru'l-Kütübi'l-ilmîyye, Tahrân, trs.

REŞİD, Rıza- Muhammed Abduh, *Tefsiru'l- Menar*, Dâru'l-Kütüb, Beyrut, 2005.

SUYUTİ, *Fethu'l-Kebir alâ Kitabi'l-Cami'i's-Sağir*, Ocak yay. İstanbul, 2012, I/58.

TABERİ, Ebu Cafer Muhammed, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli'l-Kur'ân*, Mısır, 1954.

ÜNAL, Ali, *Kur'an'da Temel Kavramlar*, Akademi Yay. İstanbul 1986

WENSİNCK, *el-Mu'cem*, Leiden, 1969

YAZIR, Elmalılı Muhammed, *Hak Dini Kur'ân Dili*, Çağ, 1998.

ZEBİDİ, Seyyid Murteza, *Tâcü'l-'Arûs Min Cevahiri'l-Kamûs*, Şefkat Yay. İstanbul, 2013.

ZEMAŞERÎ, Ebu'l-Kâsım Cârullah, *el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzîl*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrût, trs.

ZUHAYLÎ, Vehbe, *et-Tefsirü'l-Münir*, Daru'l-Fikr, Dimeşk, 1991.